

LANDGOED NEERIJNEN, EEN DROOM VAN EEN KROONJUWEEL ¹

Bert Tolsma

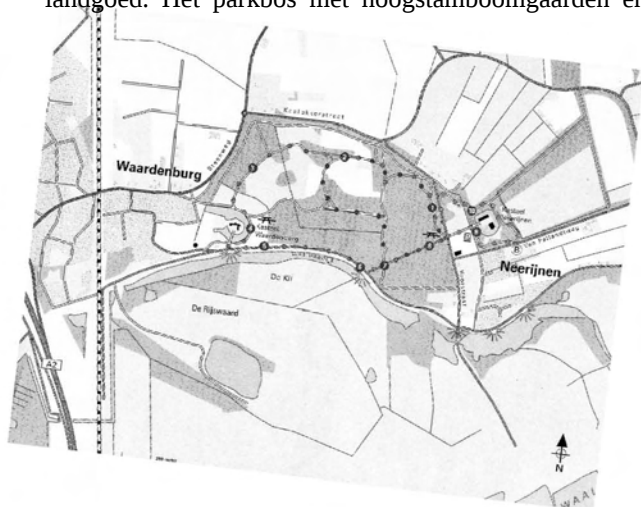
Couwenhoven 43-16, 3703 EH Zeist

Tolsma, L.P. 2006. Estate 'Neerijnen', a dream of a crown jewel. *Coolia* 49(1): 31–36.

The mycoflora of the estate Neerijnen, situated along the river Waal, is well-known through the visits of Reijnders and Tjallingii. The estate is second on the list of sites with the highest number of Red list species. The mycoflora of the part at the land side of the dyke is summarized; it shows many rare species of the genera *Inocybe*, *Amanita*, *Russula* and boletes. In recent years the estate is visited weekly by Joke Bosch and a local IVN-group. A visit to the estate on 4 October 2004 is described.

Situatieschets

Het landgoed Neerijnen (bij Waardenburg) aan de Waal bestaat uit een binnendijks en een buitendijks deel. Het binnendijkse deel is ontstaan rondom twee kastelen, kasteel Waardenburg en kasteel Neerijnen. Beide kastelen zijn omstreeks de 14e eeuw ontstaan en waren aanvankelijk eigendom van het geslacht De Cock. Dat geslacht sterft in 1594 uit, waarna de landgoederen via het geslacht Van Gendt tot 1974 in één hand blijven. Inmiddels is dan via belening de familie Van Pallandt eigenaar geworden. De landgoederen zijn nu eigendom van het Geldersch Landschap; het kasteel Waardenburg bevindt zich in langdurige erfpacht in handen van de 'Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen' en het huis Neerijnen is ingericht als gemeentehuis. We concentreren ons in dit artikel vooral op laatstgenoemd landgoed. Het parkbos met hoogstamboomgaarden en cultuurgronden, vaak gedeeltelijk

omgeven door houtwallen met prachtige doorkijkjes, is aangelegd in de Engelse landschapsstijl en is één van de weinige parkbossen in Nederland op kalkrijke riviergrond. In het gebied zijn drie wandelroutes uitgezet. De rode route voert over de Waalbandijk, vanwaar we een prachtig uitzicht hebben over de Waal en het vogelrijke gebied aan de overkant, de Rijswaard. Met in de verte de toren van Zaltbommel is het Hollandse plaatje compleet. Voor een paddenstoelenwandeling rondom kasteel Neerijnen is de gele route voldoende.

¹ Aflevering 10 van de rubriek KROONJUWELEN EN ANDERE MYCOLOGISCHE SNUISTERIJEN.

Auteurs die een bijdrage willen leveren aan deze rubriek worden van harte uitgenodigd contact op te nemen met de redactie van *Coolia*.

Mycologische geschiedenis

Neerijnen dankt zijn bekendheid als mycologisch kroonjuweel vooral aan de bezoeken die A.F.M. Reijnders er gedurende tientallen jaren, vaak met Jaap Wisman, bracht. Tot op hoge leeftijd had dit landgoed zijn belangstelling. Uit informatie blijkt dat vooral in de jaren 1966 t/m 1972 het gebied door de heren Reijnders en Tjallingii meerdere keren is bezocht, om zodoende bij de overdracht aan het Geldersch Landschap een zo volledig mogelijk beeld te krijgen van de mycologische rijkdom van het gebied. Er werd vooral gelet op, zoals Reijnders ze aanduidde, ‘thermofiele’ soorten, groeiend op de kalkrijke klei, afkomstig van gebieden stroomopwaarts langs de Rijn, dat op diverse plekken langs de Benedenrijn bij overstromingen achtergelaten werd. De heren kwamen tot 239 soorten paddenstoelen (voornamelijk Agaricales) en de gegevens kwamen (ook) bij het Geldersch Landschap terecht.

Op die lijst spreekt de heer Reijnders over 16 excursies in die periode op Neerijnen “gelegen op kalkrijke stroomrugggrond (althans grotendeels), waarmee het een uitzonderlijk voorbeeld is van een aangeplant parkbos met beuken, eiken en grienden”. Een interessante soort, genoemd in de lijst, is *Lactarius mairei* Malençon met de aantekening: 2^e vindplaats in Nederland; Reijnders noemt het een melkzwam uit Marokko. De soort werd volgens het Overzicht (Arnolds *et al.*, 1995) na 1985 niet meer gemeld.

Verder snuffelend in het archief van Reijnders dat ik van Jaap Wisman kreeg blijkt dat het terrein niet alleen is geïnventariseerd op paddenstoelen maar ook bijvoorbeeld op het voorkomen van vogels. Bij de stukken vond ik een broedvogelinventarisatie in 1990 in opdracht van de Stichting Het Geldersch Landschap. Reijnders zinspeelt in één van zijn brieven aan het Geldersch Landschap op de mogelijkheid binnen afzienbare tijd tot een documentaire publicatie van alle biologische gegevens van dit gebied te komen; daar is het tot nu toe voorzover ik weet niet van gekomen.

En natuurlijk moet ik hier als bron Jac Gelderblom noemen wiens naam ik in de correspondentie regelmatig tegenkom en die van verschillende vondsten exsiccaten in zijn herbarium heeft. Uit de gegevens waarover ik beschik blijkt dat hij vooral in het begin van de 90-er jaren daar actief is geweest. Zo vond ik een verslag van 1992 waarin hij samen met J. Leeuwenburgh de paddenstoelenflora van Neerijnen voor het derde achtereenvolgende jaar onderzocht. Geen rijk jaar, maar desondanks maakt hij melding van 115 soorten waarvan 15 (= 13%) nieuw voor dit gebied. Als bijzonderheid de 13 *Inocybe*-soorten die ik voor de liefhebber hier met alleen de wetenschappelijke (nieuwe) naam noem: *Inocybe asterospora*, *bresadolae*, *rimosa*, *flocculosa*, *geophylla* met twee variëteiten, *maculata*, *paludinella*, *quietiodor*, *albomarginata*, *reisneri*, *muricellata* en *amethystina*.

Ten slotte wil ik nog vermelden de lijst met gegevens die Peter-Jan Keizer de heer Reijnders in 1997 (op 98-jarige leeftijd!) op diens verzoek uit de computerbestanden van 1966 t/m 1986 toestuurde.

Uit de excursieverslagen in Coolia blijkt dat de laatste bezoeken van de NMV dateren uit het jaar 1993. Op 5 september van dat jaar vond men op de zaterdagexcursie 227 soorten, waaronder het Wortelende taaisteeltje (*Mycenella lasiosperma*), een nieuwe soort voor Nederland, terwijl het bezoek in de binnenlandse werkweek ruim een maand later slechts 65 soorten opleverde (Dam, 1995; Van den Dool, 1995)! Wel werd in het verslag over die werkweek melding gemaakt van een paar opvallende vondsten, n.l. de Zaagvlakinktzwam (*Coprinus laanii*), de Witstelige zadelkluißzwam (*Helvella latispota*) en het Klein oorzwammetje (*Crepidotus epibryus*).

Kleibospaddenstoelen

Vanaf jaargang 37 van Coolia verscheen een serie van drie artikelen over kleibospaddenstoelen met voor mij zeer nuttige informatie; in het eerste artikel staat een tabel met mycorrizapaddenstoelen in kleibossen (Veerkamp *et al.*, 1994; Keizer *et al.*, 1995, 1997). De lijst bevat 103 soorten en is in drie groepen verdeeld. De 39 paddenstoelen uit de eerste groep zijn het meest gebonden aan het fluviatiele milieu, de 40 soorten uit groep 2 hebben een ruimere verspreiding en de 24 soorten uit groep 3 hebben een duidelijke binding aan zowel het fluviatiele milieu als ook aan de (kalkrijke) duinen.

Uiteraard is het interessant om een vergelijking te maken met het kleibos in Neerijnen. Uit de gegevens waarover ik beschik blijkt dat van de soorten uit de eerste groep er op Neerijnen 23 voorkomen; uit groep 2 zijn dat er 24 en de laatste groep is met 18 soorten vertegenwoordigd. Van het totaal aan 103 mycorrizapaddenstoelen in kleibossen is het percentage vondsten in Neerijnen dus 63! En dan is zeker de kans aanwezig om de Geelwratte amaniet (*Amanita franchetii*), de Berijpte galgordijnzwam (*Cortinarius causticus*) en de Sombere fluweelboleet (*Boletus porosporus*) te vinden, om er van de 103 maar een paar te noemen.

In Coolia 42(3) heeft Leo Jalink een overzicht gegeven van de 200 meest waardevolle kilometerhokken, en Neerijnen staat daarin na Nijenrode met tot 1996 een mycologische waarde van 516 op de tweede plaats (Jalink, 1999). In die mycologische waarde is de mate van zeldzaamheid medebepalend voor het getal 516 dat ontstaat; het geeft dus niet het aantal soorten aan. Hij constateert sinds 1986 een duidelijke achteruitgang in kwaliteit, zoals een afname van Rode lijstsoorten, maar anderzijds is een stijging met zo'n 70 soorten naar 559 sinds dat jaar toch ook opvallend en verheugend. En... de toekomst ziet er veelbelovend uit!

Mycologisch heden

In 1998 reageert Joop Kortselius op een verzoek van Leo Jalink op een NMV-lezingendag om mogelijke oorzaken van achteruitgang van de mycoflora aan te geven. Kortselius heeft m.b.t. Neerijnen wel enig idee: de grasbermen waren destijds veel schraler dan nu. Hierdoor is bijvoorbeeld de groeiplaats van de Grijszame knotszwam (*Clavaria daulnoyae*) aan de Van Pallandtweg verdwenen. Verder is een beroemd pad met bijzondere soorten veranderd in ondoordringbaar bos; anderzijds wijst hij wel op mooie, nieuwe paden die echter buiten het oudste deel van het landgoed zijn aangelegd. Kortselius wijst op een verminderde belangstelling voor dit gebied na de zoektochten in de jaren '60 en begin '70 door de heren Reijnders en Tjallingii. Wel zijn met name de heren Reijnders en Wisman regelmatige bezoekers van het landgoed gebleven; in ieder geval één maal per jaar wilden we er op bezoek gaan, aldus Jaap.

De belangstelling voor Neerijnen is echter vooral weer gegroeid nadat ons NMV-lid Joke Bosch-van der Mast in Varik is gaan wonen. We zagen haar vanuit het IVN in Zeist met lede ogen vertrekken, maar gelukkig is zij via het IVN Tiel zeer betrokken geraakt bij het wel en wee op Neerijnen. Van haar kreeg ik een lijst over 2004 met 303 soorten. Die lijst zou aanzienlijk langer geweest zijn, schreef ze mij, als de groep, die in de herfst wekelijks en de rest van het jaar maandelijks daar gaat kijken, meer kennis zou hebben van Gordijnzwammen, Vezelkoppen, Franjehoeden, Russula's enz. Joke c.s. heeft intussen goede contacten opgebouwd met de mensen van het Geldersch Landschap die het park

beheren. De houtsnippers worden niet meer op hopen in de bermen gegooid, het blad wordt weggeblazen en er rijden geen zware trekkers meer door de bermen. De groep stuurt lijsten op en biedt het Geldersch Landschap lezingen aan over het parkbos. Al met al een gunstige ontwikkeling.

De lanen

Hoewel het hele park interessant is om te inventariseren springt een aantal lanen er mycologisch wel bijzonder uit. Vooral de eikenlaan achter het kasteel en ook achterin waar deze naar de Van Pallandtweg gaat is een vindplaats van opvallende soorten. Over het pad langs de weg loop je dan weer terug naar het kasteel. Aan dit pad stonden populieren, maar die zijn onlangs gerooid en het is de bedoeling ook daarvan een eiken- of beukenlaan te maken. Tegenover de ingang naar het kasteel (over de Van Pallandtweg) bevindt zich een beukenlaan die mycologisch ook bijzonder is, maar in 2003 gedurende een week veel te lijden heeft gehad van een kerstmarkt met veel kramen en zo'n 20.000 bezoekers! Joke c.s. heeft hier fel tegen geprotesteerd (er werd met zwaar materieel gewerkt en de oude beukenbomen hebben daar echt onder geleden!), en in ieder geval is de kerstmarkt in 2004 niet hier maar in Waardenburg gehouden. In de krant las ik, schrijft Joke, dat de verhuizing deels te maken had met de protesten.

Ten slotte loopt er nog een interessante eikenlaan buitenom langs de Kaalakkerstraat en de Steenweg; we naderen dan Waardenburg.

De eikenlaan achter het kasteel

Op 4 oktober 2004 zijn Jaap Wisman, Koos van Vliet en ik een dag naar Neerijnen geweest. We proberen het park elke herfst – evenals Reijnders vroeger – minimaal één keer te bezoeken en elke keer is dat bezoek een bijzondere ervaring. Als je dan vanaf de parkeerplaats over de brug linksaf langs de schuur, gevlochten van wilgentenen uit de Rijswaard loopt, ontstaat zo'n merkwaardig gevoel van spanning en verwachting en meestal word je niet beschaamd. Alleen al deze laan kost vaak minstens twee uur lopen, kijken en fotograferen. Wat zorgen baart is de aanwezigheid van een composteringsbedrijf naast de laan dat – het zal u niet verbazen – wil uitbreiden. Maar... vandaag is het genieten.

Uit het overzicht van waarnemingen van Joke Bosch over 2004 blijkt dat van het geslacht *Amanita* de Saffraanamaniet (*Amanita crocea*), de Bleke amaniet (*Amanita lividopallescens*) en de Stekelkopamaniet (*Amanita solitaria*) daar voorkomen. Ook wij zagen op 4 oktober de laatste soort met een paar bijzonder fotogenieke exemplaren in de laan staan. Zeker zeldzaam, maar in het Utrechtse rivierengebied toch op een paar plaatsen te vinden.

En dan de vele soorten *Russula*'s die hier voorkomen: de Roze geelplaatrussula (*Russula decipiens*) met de zeer donkere sporee, de Stinkende russula (*Russula foetens*), de Amandelrussula (*Russula laurocerasi*) en de Geelvlekkende russula (*Russula luteotacta*) zijn stuk voor stuk bijzondere paddenstoelen met – let op de naam – in ieder geval één opvallend kenmerk.

Interessant waren twee collecties Vezelkoppen die wij daar vonden, vooral omdat bij beide de steel een violette kleur vertoonde. Beide collecties werden gefotografeerd maar op de dia is de kleur helaas verdwenen. De ene collectie rook melig, de andere naar wantsen: dus dachten we de Wantsenvezelkop (*Inocybe quietiodor* s.s.) gevonden te hebben. Nu is *Inocybe quietiodor* ook een *sensu lato*-soort en daar hoort dan *I. reisneri* (Paarssteelknolvezelkop) bij. Bij thuiskomst onder het microscoop werden geen pleurocystiden

ontdekt en dat scheelt aanzienlijk bij de determinatie; de sectie *Rimosae* duikt op. Dan wordt het toch nog lastig, omdat Kuyper (1986) en Stangl (1989) de kleur violet uitsleutelen naar *I. quietiodor* toe. Beide collecties hebben we naar Thom Kuyper gestuurd die besloot dat hier sprake is van één soort, en wel *Inocybe reisneri* (Plaat 2). Hij is huiverig soorten uit te splitsen op één verschillend merk (in dit geval op geur). Daarom bleek een andere soort van Neerijnen die ik hem toestuurdde en duidelijk naar jodoform rook toch *Inocybe rimosa* te zijn, al kan men hier spreken van een soortencomplex. Moleculaire methoden kunnen ons in de toekomst wellicht helpen duidelijkheid te krijgen, schrijft Thom.

Bladblazer op de eikenlaan

Ondertussen is Ruben van het Geldersch Landschap met de bladblazer ons bijna genaderd en wij verzoeken hem niet verder te gaan, want ondanks het goede werk dat hij doet kunnen we het fotograferen daarna wel laten. Het is een geschikte knaap, dus hij stopt op dit gedeelte en vooral Jaap heeft daarna een uitvoerig gesprek met hem over de aanplant van nieuwe bomen aan de overzijde aan het pad langs de Van Pallandtweg. Jaap pleit voor variatie in de beplanting, Ruben verdedigt één boomsoort, bij voorkeur de eik.

Ik heb intussen de Stekelkopamanieten gefotografeerd en zie iets verderop een prachtige verzameling Olijfkleurige gordijnzwammen (*Cortinarius infractus*; Plaat 4). Dit wordt geen soortenlijst, dus we wandelen verder en zoeken op de achterste laan naar *Lactarius mairei* die hier voorkwam, maar de laatste jaren niet meer is gevonden; ook vandaag staat hij er niet.

Uit de lijst van Joke noem ik nog de volgende vondsten in deze laan: de Gewone heksenboleet (*Boletus erythropus*) en de Netstelige heksenboleet (*Boletus luridus*), de Satansboleet (*Boletus satanas*), de Gegordelde gordijnzwam (*Cortinarius trivialis*), het Bosstaalsteeltje (*Entoloma incarnatofuscescens*), de Gekroesde melkzwam (*Lactarius acerrimus*) en de Bleke fluweelmelkzwam (*Lactarius azonites*).

Aan het pad langs de Van Pallandtweg waar de populieren onlangs zijn gekapt beperkt het aantal soorten zich voornamelijk tot vondsten op stronken en houtsnippers; massaal groeien daar o.a. Franjehoeden (*Psathyrella*), Breeksteeltjes (*Conocybe*) en Donsvoetjes (*Tubaria*). Deze keer maar niet verzamelen, want we hebben al zoveel. Andere keren vonden we hier ook veel exemplaren van de Geraniumrussula (*Russula pelargonica*), maar die zijn al weg of zullen na de kap wel spoedig geheel verdwenen zijn. We lopen achter het huis langs en daarna vanaf de parkeerplaats naar de Van Pallandtweg, die we oversteken.

Beukenlaan van Van Pallandtweg naar de dijk en daar naar rechts

Hier vond indertijd de markt plaats die zoveel bezoekers trok, maar ook veel schade veroorzaakte. De laan is breed en duidelijk veel betreden; ook een hondenuitlaatplaats en dat tempert de pret. Eigenlijk niet zo interessant deze laan, behalve dan als een rijke vindplaats van de Bleke melkzwam (*Lactarius pallidus*). Buig je achterin af naar rechts dan kom je in een lanenstelsel door een parkgedeelte dat er aantrekkelijker uitziet. Hier maakte ik een aantal jaren geleden voor het eerst kennis met de Parasietbeurszwam (*Volvariella surrecta*) op Nevelzwammen (*Clitocybe nebularis*), zeer fotogeniek. Je kunt verderop kiezen tussen rechtsaf en terug naar de ingang of links aanhouden en dan het pad langs de Kaalakkerstraat kiezen. Dat laatste is erg aantrekkelijk, maar zoals eerder gezegd is het onmogelijk alle boeiende plaatsen in een dag af te zoeken. Rechtsaf dus maar en dan hopen eindelijk de Blozende ridderzwam (*Tricholoma orirubens*) eens te vinden die alleen hier schijnt voor te komen. In de Verspreidingsatlas (NMV, 2000) zag ik hem niet staan. Helaas

is hij ook deze keer niet (meer) aanwezig, maar door de groep van Joke in 2004 wel waargenomen; de angst dat hij na de markt verdwenen zou zijn is dus gelukkig niet terecht. Wel vinden we nog de Spoelvoetchampignon (*Agaricus bohusii*), de Spitsschubbig parasolzwam (*Lepiota aspera*) en de Verkleurende kamrussula (*Russula insignis*). De laatste, een kamrussula dus, vertoont duidelijk de geelachtige resten van het velum aan de rand, en boven ammonia verkleurt het onderste deel van de steel goudgeel.

Terug naar de parkeerplaats achter het mooie witte kerkje, en daar besloten we langs de Kaalakkerstraat nog even te stoppen om te kijken of de Bittere boleet (*Tylopilus felleus*) er staat. Dus niet, maar wel kans gezien hier de Olijfkleurige gordijnzwam (*Cortinarius infractus*) en de Bruine kleibosgordijnzwam (*Cortinarius nemorensis*) samen op een foto te zetten (Plaat 3), zodat de verschillen duidelijk zijn, en dat zijn ze!

Volgend jaar moeten we op dit pad letten op een roze amaniet zonder ring, gevonden door de dinsdaggroep, maar door hen niet op naam gebracht. Misschien is het de Roze amaniet (*Amanita eliae*) waarvan in de literatuur gesproken wordt over een variëteit zonder ring ('forme exannulée').

Met dank aan de personen in deze tekst genoemd, maar vooral aan Joke Bosch die mij interessante folders over het gebied en de complete lijst met vondsten over 2004 toestuurde en aan Jaap Wisman die op verschillende momenten en manieren hielp deze tekst samen te stellen.

Literatuur

- Arnolds, E., Kuyper, Th.W., Noordeloos, M.E. (red.) 1995. Overzicht van de paddestoelen in Nederland. Uitgave Nederlandse Mycologische Vereniging.
- Dam, N.J. 1995. Het jaar van de grote getallen. De excursies van 1993. Coolia 38: 1–12.
- Dool, E. van den. 1995. Het rivierengebied in de herfst van 1993. Coolia 38: 81–85.
- Jalink, L.M. 1999. Op zoek naar de mycologische kroonjuwelen van Nederland. 1. De 200 meest waardevolle kilometerhokken. Coolia 42: 143–162.
- Keizer, P.J., Dool, E. van den, Veerkamp, M.T. 1995. Kleibospaddestoelen II. Utrechtse kleiboslanen-verspreiding, oecologie en waardering. Coolia 38: 54–68.
- Keizer, P.J., Dool, E. van den, Veerkamp, M.T. 1997. Kleibospaddestoelen III. Utrechtse kleiboslanen – Bijzondere soorten, vroeger en nu. Coolia 40: 73–133.
- Kuyper, Th.W. 1986. A revision of the genus *Inocybe* in Europe. Subgenus *Inosperma* and the smooth-spored species of subgenus *Inocybe*. Persoonia Supplement Volume 3.
- Nederlandse Mycologische Vereniging. 2000. Kaartenbijlage bij het Overzicht van de Paddestoelen in Nederland.
- Stangl, J. 1989. Die Gattung *Inocybe* in Bayern. Hoppea, Denkschriften der Regensburgischen Botanischen Gesellschaft, Bd. 46.
- Veerkamp, M.T., Keizer, P.J., Dool, E. van den. 1994. Kleibospaddestoelen I. Geografische verspreiding. Coolia 37: 136–145.

Plaat 3. Links Olijfkleurige gordijnzwam (*Cortinarius infractus*), rechts de Bruine kleibosgordijnzwam (*Cortinarius nemorensis*). Foto B. Tolsma.

Plaat 4. Olijfkleurige gordijnzwam (*Cortinarius infractus*). Foto B. Tolsma.